



Araştırma Makalesi  
Original Article



7 (3) 2020: 1842-1866  
Doi: 10.46868/atdd. 26

## XV-XIX. Yüzyıllar Arası Batılı Seyyahların Gözünden Değişen Türk İmgesi, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul ve Ayasofya

Ashhan Kılınç\*

ORCID: 0000-0001-8928-2961

### Öz

İstanbul tarihin en eski devirlerinden itibaren dünyanın en önemli şehirlerinden birisi olmuştur. Birçok medeniyete beşiklik etmiş ve bu medeniyetlerden geriye kalan kültür ve tarihi mirası barındırmasıyla ayrı bir önem taşımıştır. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile diğer devletlerarasındaki diplomatik ilişkilerin şekillenmesinde rol oynayan batılı seyyahların da uğrak yeri olmuştur. Ayasofya ise batılı seyyahlar tarafından İstanbul'da ziyaret edilen en ünlü yapı olma özelliğini halen korumaktadır. Bu ziyaretlerin çoğu diplomatik ilişkilerde kullanılacak bilgilerin toplanmasına yönelik olsa da seyyahlar eserlerinde, hayran kaldıkları bu şehrin kalıcı sakinleri olan Türkler hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Pero Tafur, Polonyalı Simeon, Ogier Ghislan Busbecq, Frederick Walpole, Arminius Vámbéry, Mme de Gasparin, ve Henry Fanshawe Tozer gibi Batı dünyası için önemli isimler çalışmada yer alan seyyahlardan bazılarıdır. Bu çalışmada 1500-1950 yılları arasında Osmanlı topraklarına gelen batılı seyyahların İstanbul, Ayasofya ve Türkleri konu alan seyahatname örnekleri ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun en sancılı yıllarında bu toprakları ziyaret eden seyyahların imparatorluğun genel durumu hakkında yaptıkları çarpıcı açıklamalara ve Sultan II. Mahmut ile Sultan II. Abdülhamid dönemlerine ait kısa bilgiler aktarılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı İmparatorluğu, II. Abdülhamid, Seyyah, İstanbul, Ayasofya.

**Gönderme Tarihi:** 25/08/2020

**Kabul Tarihi:**26/09/2020

\* Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ferdi-8@hotmail.com



## **XV-XIX. The Changing Turkish Image From The Eyes Of Western Travelers Over The Centuries, The Ottoman Empire, Istanbul and Hagia Sophia**

### **Abstract**

Istanbul has been one of the most important cities in the world since the oldest times of history. It has been the cradle of many civilizations and has a special importance with the cultural and historical heritage left over from these civilizations. It has also been frequented by Western travelers who played a role in shaping diplomatic relations between the Ottoman Empire and other states. Hagia Sophia (Ayasofya) is still the most famous building visited by Western travelers in İstanbul. Although most of these visits are aimed at gathering information to be used in diplomatic relations, the travelers in their works conveyed important information about the permanent residents of the city they admire, the Turks. Pero Tafur, Polish Simeon, Ogier Ghislan Busbecq, Frederick Walpole, Arminius Vámbéry, Mme de Gasparin, and Henry Fanshawe Tozer are some of the travelers involved in the study. In this study, the travel book samples of the Western travelers who came to the Ottoman lands between the years 1500-1950 about Istanbul, Hagia Sophia and Turks were discussed. Also in the study, the striking statements made by travelers who visited these lands during the most painful years of the Ottoman Empire and the general situation of the empire and Sultan II. Mahmud and Sultan II. Abdulhamid brief information about the times of was given.

**Keywords:** Ottoman Empire, II. Abdülhamid, Traveler, İstanbul, Hagia Sophia (Ayasofya).

**Received Date:** 25/08/2020

**Accepted Date:** 26/09/2020

## **Меняющийся Турецкий Образ Глазами Западных Поломников XV-XIX веков, Османская империя, Стамбул и Собор Святой Софии**

### **Резюме**

Стамбул был одним из важнейших городов мира с древнейших времен. Он был колыбелью многих цивилизаций и имеет особое значение, поскольку он содержит культурное и историческое наследие, оставшееся от этих цивилизаций. Его также часто посещают западные путешественники, которые сыграли роль в формировании дипломатических отношений между Османской Империей и другими государствами. С другой стороны, Собор Святой Софии по-прежнему остается самым известным сооружением, которое посещают западные ломники в Стамбуле. Хотя большая часть этих посещений направлена на сбор информации для использования в дипломатических отношениях, путешественники в своих произведениях передали важную информацию о постоянных жителях этого города, которыми они восхищаются. Важные имена для западного мира, такие как Перо Тафур, Симеон Полоцкий, Ожье Гислен де Бусбек, Фредерик Уолпол, Арминий Вамбери, Мадам де Гаспарин и Генри Фаншоу Тозер, - вот некоторые из путешественников, участвовавших в исследовании. В этом исследовании обсуждались образцы путевых листов западных путешественников, которые побывали в Османской Империи в период с 1500 по 1950 годы в Стамбуле, Святой Софии и турках. Кроме того, в исследовании приводятся поразительные заявления путешественников, посетивших эти земли в самые болезненные годы Османской Империи, и краткие сведения о периодах правления султана Махмута II и султана Абдулхамид II.

**Ключевые слова:** Османская Империя, Абдульхамид II, Путешественники, Поломники, Стамбул, Собор Святой Софии (Айя Софья)

**Получено: 25/08/2020**

**Принято: 26/09/2020**

## Giriş

Seyahatnamelerde İstanbul hakkında oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Özellikle tarihin en erken dönemlerinden bu yana Anadolu üzerinden Kudüs'e gitmek için Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden batılı seyyahların yol güzergâhları üzerinde bulunması, şehrin ziyaretçi sayısını ve değerini bir o kadar arttırmıştır. 1500-1950'li yıllarda bu amaçla yola çıkan birçok batılı seyyah aldıkları notlar ile şehrin tarihi hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Seyyahlar şehrin mimarisinin yanı sıra özellikle Türklerin bu yüzyıllarda ki yaşam şekli hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Seyyahlar aslında İstanbul'a daha çok bilgi toplamak yani ajanlık için gelmiştir. Bununla birlikte bazıları seyahatleri sırasında hem dini görevlerini yerine getirmiş hem de seyahatleri süresince gördüklerini bir rapor halinde hazırlayarak ülkelerine döndüklerinde krallarına sunmuştur. Bunun karşılığında seyyahlara yüklü miktarlarda meblağlar ödendiği bilinmektedir. Tıpkı Türk asıllı Tifon Karabeynikov gibi. Hakkında ticaretle uğraştığından başka bilgiye sahip olmadığımız Karabeynikov 1582 yılında Rus çarı IV. İvan tarafından Sina Dağındaki "Azize Ekaterina" kilisesinin yakınlarına bir yapı inşaatına gönderilen heyetle birlikte kutsal topraklara doğru seyahatine başlamıştır. Bu sürede gördüklerini raporlara dönüştürmüş ve ülkesine dönünce bu notlarını paraya çevirmiştir.<sup>1</sup> Pierre Gylli ve Pierre Belon gibi isimler ise bu seyahatlere botanik ve zooloji alanında çalışmalar yapmak için çıkmıştır. Tournefort ve Ogier Ghislan de Busbecq de Anadolu'ya kendi tabirleriyle "ot toplamaya gelen" seyyahlardır.<sup>2</sup> Pero Tafur, G Mclean, Tavernier, Polonyalı Simeon, C. Schefer, FCanaye, gibi gezginlerde farklı görevlerle 1400-1700 tarihler arasında İstanbul'u ziyaret eden seyyahlar arasındadır. Seyyahlar arasında İtalyan Giovanni de Torzelo gibi bilgi toplamak için geldikleri bu topraklarda yıllarca (12 yıl) kalarak Osmanlı sultanlarının hizmetinde çalışanlar da olmuştur.<sup>3</sup> Görüldüğü gibi seyyahların geliş amaçları birbirinden farklı görünmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki yaşanan siyasi ve ekonomik ilişkiler ise genel olarak her dönemde seyahatnamelerin içeriklerini

---

<sup>1</sup> Altay Tayfun Özcan, "Trifon Karabey Seyahat Raporuna Göre 16. yy'da Kudüs", *Belleten*, C.28, TTK 2010, S.270, s.66.

<sup>2</sup> Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (çev. Ali Berktaş-Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, Ocak, s.7

<sup>3</sup> Charles Schefer, *Bertrand De La Braquiere'nin Deniz Aşırı Seyahati*, (çev. İlhan Arda), Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.s.12.

şekillendiren en önemli etken olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça güçlü olduğu XVI. ve XVII. yüzyıllarda seyahatnamelerde Osmanlı hakkında olumlu kayıtlar tutulduğu görülmektedir. Buna mukabil Avrupa ise bu yüzyıllarda Osmanlı karşısında siyasi ve askeri olarak daha geridedir. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar taşıdıkları hacı ruhu bazı yerlerde seyyahların asıl fikirlerinin önüne geçmiş olsa da Osmanlı hakkında yazılan seyahatnamelerin bazıları tarafsız yazılmıştır denilebilir. Nitekim XVIII. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başları seyahatnamelerde ülkenin coğrafi yapısı kadar diplomatik ilişkilerinin de kaleme alındığı görülmektedir. Zira XIX. yüzyılda doruk noktasına ulaşan sömürgecilik hareketleri ve emperyalizm, XIX. yüzyıl ve sonrasında kaleme alınan seyahatnamelerin içeriğini de etkilemiştir.<sup>4</sup>

Burada seyahatnameler hakkında değinilmesi gereken bir başka önemli konu da yapılan bu seyahatlerin ilk etapta mektup şeklinde kaleme alınmış olmasıdır. XVI ve XVIII yüzyıllar arasında buna sıklıkla rastlanırken bu yüzyıllarda mektuplar seyyahların yolculuk masraflarını karşılayan krala ya da soylulara hitaben yazılmıştır. XIX. yüzyılda ise bu durum değişiklik göstermiş ve gelişen siyasi dünya kurallarından sonra mektuplar genellikle belli bir kişiye yazılmamış, yalnızca yolculuğu düzenli parçalara bölerek anlatmak için kolaylaştırıcı bir yöntem olarak kullanılmıştır. Michaud & Poujoulat tarafından yazılmış olan yedi ciltlik Correspondence d'Orient (Doğu Mektupları) isimli gezi yazısı buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.<sup>5</sup> Bununla birlikte XVI. ve XVII. Yüzyıl seyyahları daha çok efendileri tarafından Osmanlı hakkında bilgi toplamak için gönderilen, eğitim düzeyi yüksek soylular ya da kent soyluları olduğu görülmektedir. Bu durum da aşağı yukarı XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir.<sup>6</sup>

### **XV-XVII. Yüzyıllar Arasında İstanbul'u Ziyaret Eden Batılı Seyyahlar, Ayasofya ve Türkler**

XV. yüzyılın ortasında Venedik'ten bir gemi ile Akdeniz'e açılarak Kudüs'e doğru yola çıkan Bertrandon De La Broquière İstanbul henüz Bizans İmparatorluğu'nun elinde iken İstanbul'a gelmiştir. Avrupa yakasını Konstantinapolis, Anadolu yakasını

<sup>4</sup> Özgür Yılmaz, Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27 / 2, 2013, s.589-592.

<sup>5</sup> Arzu İldem Etensel, "Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri", *Littera*, C. 21, 2007, Ankara, s.6.

<sup>6</sup> Zeynep Çetin, *Avrupalı Gezginler Gözüyle 19. Yüzyılda Batı Anadolu*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın2013, s.11.

ise “Pera”<sup>7</sup> olarak adlandırılan Broquière<sup>8</sup> Bir hacı gibi doğuya doğru yolculuk etmiş, ajan olarak araştırmalar yaptıktan sonra kara yolu ile ülkesine dönmüştür. İstanbul’a yaklaşınca sadece Rumların bulunduğu ve Bizanslılar tarafından *Pantichion* adı verilen Pendik kasabasında geceyi geçirmiş ve seyahatnamesinde buradan oldukça harap ve önemsiz bir yer diye bahsetmiştir. Ertesi gün yanında ki tüccarlar ile Üsküdar bölgesine geçen Broquière burada denetleme yapan Türkleri gördüklerini ve Üsküdar’ın güzelliğini şu sözleri ile anlatmıştır: “ *Akdeniz’de sefer yapan büyük tekneler Konstantinopolis’e yanaştıkları gibi Pera önüne de geliyorlardı. Bu şehir çeşitli semtlerden meydana gelmişti ve içinde meskûn yerlerden çok boş araziler bulunuyordu. Bizim Saint-Georgeusun kolu adını verdiğimiz Boğaz üzerinde, Pera’nın karşısında yer alan ve Escutary (Üsküdar) adını taşıyan bir kasabaya geldim. Burada yer alan Saint-Georgia kilisesi Birlikte olduğum tüccarlar ve ben beraberce Boğazı geçtik; burada geçişleri denetleyen ve ödenmesi gereken vergileri denetleyen Türkler vardı.*” Broquière burada ayrıca Gayrimüslimlere karşı Türklere verilen bir ayrıcalığa değinir. O dönem eğer Hristiyan bir köle Türklere kaçarsa Pera’ya sığırsa ve Türklere onu geri isterse köle tekrar Türklere veriliyormuş. Broquière de bunu Türklerin serbestliği diye tanımlamış aslında bir nevi eleştirmiştir.<sup>9</sup> Seyyah İstanbul’da kaldığı süre içerisinde şehre hayran kaldığını gizlememiş bunu da seyahatnamesinde açıkça dile getirmiştir:

*“Konstantinopolis çok büyük ve cezp edici bir şehir; burası üç köşeli bir kalkana benzer; köşelerden biri Saint-Georgies’in kolu adını verdiğimiz Boğaz üzerindedir. Bir diğeri Boğazın güney yakasından Gallipolily ‘ye kadar uzanan oldukça geniş bir körfezin kuzey yakasında yer alan liman üzerindedir. Her biri yedi tepe üzerine kurulmuş üç büyük şehir bilinmektedir.”*<sup>10</sup>

Broquière şehirde çok güzel kiliseler olduğunu ancak içlerinde en güzelinin Ayasofya olduğuna da değinmiş ve kilise hakkında bazı bilgiler vermiştir:

*“Efendimiz Hz. İsa’nın giydiği elbiselerden biri, mızrağının demiri, konuşmak su içmek için kullandığı sünger bu kilisedeymiş. Papazın dua okuduğu yerin arkasında Aziz Laurent’in üzerinde yakıldığı ızgara demirlerini gördüm. Ayrıca*

<sup>7</sup> Pera aslında birçok seyahatnamede (Beyoğlu) olarak geçmektedir. Ancak seyyahlar arasında Bertrandon De La Broquiere gibi Pera’yı İstanbul olarak kabul edenlerde olmuştur.

<sup>8</sup> C. Schefer, *a.g.e.* s. 11-12.

<sup>9</sup> C. Schefer, *a.g.e.*, s.206-208.

<sup>10</sup> C. Schefer, *a.g.e.* s.214-215.

*Hz İbrahim'in Sodom ve Gomorre'yi yakıp yıkmaya gidecek olan üç meleğe yiyecek vermek için kullandığı tekne biçimindeki taşı da burada gördüm.”*<sup>11</sup>

Seyyahlar arasında İstanbul'u tüm ayrıntılarıyla gözlemlemiş ve bu notlarını eserlerinde tüm dünya ile paylaşan isimlerden birisi de Kanuni Sultan Süleyman döneminde şehri ziyaret eden Fransız seyyah Petrus Gyllius ya da diğer adıyla Pierre Gilles'dir. Gilles 1544 yılında ziyaret ettiği İstanbul'a olan hayranlığını “*Diğer bütün kentler ölümlüdür ama İstanbul, sanırım, insanlar var oldukça yaşayacaktır.*” sözüyle özetlemeye çalışmıştır. Fransız Rönesans'ını benimseyen bir hümanist aynı zamanda doğa bilimci ve gezgin olan Gilles, Osmanlı topraklarına, Fransa kralı tarafından bizzat eskiçağ uygarlıkları hakkında araştırma yapmak ve klasik edebiyat kaynaklarını toplamak için gönderilmiştir. Gilles'in “*İstanbul'un Tarihi eserleri*” adlı eseri İstanbul, Türkler ve Ayasofya hakkında önemli bilgiler veren sayılı eserler arasındadır. Gilles eserinde İstanbul'un kuruluşu, şehrin mimari yapısı, şehrin üzerine kurulduğu yedi tepenin özellikleri (*Byzantion'un yedi kulesi*), şehirde yer alan camiler, heykeller, kiliseler özellikle de birçok seyyahın büyük bir hayranlıkla bahsettiği Ayasofya hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Eserde verilen bilgilere göre Yunanca kaynaklarda Ayasofya Kilisesi ilk kez Constantinus'un oğlu Constantius tarafından yaptırılmış ve o dönemde çatı örtüsü tuğla değil ahşaptır. Bunun yanı sıra kilise Büyük Theodois zamanında yakılıp tekrar bu dönemde beşik tonozlarla (tuğla ve harçla örülmüş, alttan obruk, yarım silindir biçiminde tavan örtüsü) örtülmüş daha sonra bir kez daha yanmıştır. Yeniden inşa edilen kilise günümüzde ki halini almıştır. Seyahatname de ayrıca İstanbul'da bulunan başka mimari yapılardan da bahsedilmektedir. *Concordia kilisesi, Aleksandria ve Theodosius tahıl ambarları, Anastasia hamamı, Krateros Konağı Modius, Güneş ve Ay Tapınağı* Gilles'in seyahatnamesinde ilgi çeken diğer başlıklardır.<sup>12</sup>

Sayısız batılı seyyah Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret etmiş ve notlarını ülkelerinde yayınlamıştır. Ancak bazılarının eserleri basit birer gezi yazısından öteye gidememiştir. Bazıları vardır ki bu isimlerin yazdıkları notlar dünyada büyük yankı uyandırmıştır. İşte bu seyyahlardan biriside Flaman asıllı Avusturyalı diplomat ve yazar Ogier Ghislan de Busbecq'dir. XVI. yüzyıl sonlarında İstanbul'u ziyaret eden seyyah

<sup>11</sup> C. Schefer, *a.g.e.*, s.217-218.

<sup>12</sup> Petrus Gyllius (Pierre, Gilles), *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, (çev. Erendiz Özbağoğlu), Eren Yayıncılık, İstanbul 1997, s.63-69.

Osmanlı İmparatorluğu hakkında şahit olduğu birçok olay hakkında önemli bilgi vermiş ancak bunlar arasında yeniçeriler hakkında verdiği bilgiler oldukça dikkat çekmiştir:

*“Sultanın imparatorluğa dağılmış 12. 000 yeniçeri gücü var. Bunlar düşmana karşı kaleleri, halkın tecavüzüne karşı da Hıristiyan ve Yahudileri korurlar. Büyük küçük hiçbir köy, kasaba ve şehir yoktur ki Hıristiyanları, Yahudileri ve diğer acizleri kötülere karşı korumakla vazifeli yeniçeri muhafızları bulunmasın... Yeniçeriler ziyaretime genellikle ikişer ikişer gelirlerdi. Yemek odama alındıkları zaman beni saygıyla selamlıyor, adeta koşar adımlarla yaklaşır elbisemin eteğini veya elimi öper gibi tutarak bir demet sümbül veya nergis takdim ettikten sonra bana sırtlarını dönmemeye özen göstererek aynı hızla kapıya doğru gidiyorlardı. Sırtlarını dönmek onlara göre saygısızlık addolunuyor. Kapıda ellerini göğüslerinin üstünde kavuşturarak gözleri yerde, sessiz ve hürmetkâr dururlardı. Onları askerden çok keşiş zannedebilirdiniz...”*

Seyahatnamesinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oldukça acımasız eleştirilerde bulunana Busbecq bununla da kalmamış, Türklere karşı önyargılarını kısa bir hikâye ile anlatmıştır:

*“İstanbul'dayken Türk ordugâhından yeni dönen biri bana bir hikâye anlattı. Asya halkının Osmanlıların idaresinden ve dininden ne kadar hoşnutsuz olduğunu gösterdiği için bunu size yazmaktan memnuniyet duyacağım. Anlattığına göre Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) dönüş yolunda bir Asyalının misafiri olmuş ve geceyi onun evinde geçirmiş. Sultan gidince evin sahibi böyle bir misafirin kalmasından dolayı o evinin iffeti bozuldu kirlendi diye her tarafı sularla yıkamış ve dini adetlerini yerine getirerek tütsüler yakmış. Bunun haberi kendisine ulaştığında Süleyman adamı öldürtüp evinin yerle bir edilmesini emretmiş. Asyalı böylece Türk'e ve İranlılara hissettiği yakınlığı canıyla ödemiş”<sup>13</sup>*

Busbecq ile yakın tarihlerde İstanbul'da bulunan bir başka seyyah Trianon Karabeynikov ise diğer seyyahların tersine seyahatnamesinde şehir hakkında pek fazla bilgi vermemiştir. 1582 yılında Çar IV. İvan tarafından, Sina Dağında “Aziz Ekaterina” kilisesinin yakınlarında yapılacak bir kilise için görevlendirilmiş heyet ile Moskova'dan İstanbul'a kadar gelen seyyah seyahatnamesinde Moskova ile İstanbul arasında hangi

<sup>13</sup> Ogier Ghislan de Busbecq, *Türk Mektupları*, (çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, Kasım 2005, s.55.



noktalardan geçtiklerini dahi belirtmemiştir. Oysaki İstanbul'a geldiği heyetle birlikte o dönem İstanbul'da Ortodoks Kilisesi Patriği olan ve daha sonra Rusya'ya kaçarak Rus Patriği olan Aleksandria Metropolitisi Silvester ile görüşmüştür. Nitekim seyahatnamesinde yaşadığı bu süreç hakkında da bilgi vermemiştir. Bununla birlikte kutsal topraklara gitmek için Osmanlı'dan izin alıp almadığı da bilinmemektedir.<sup>14</sup>

İstanbul'u ziyaret eden seyyahlar arasında Türklere hayranlığı ile bilinen isimler de bulunmaktadır. Bunlar arasında ilk akla gelen isim şüphesiz Pero Tafur'dur. Seyyah "Travels And Adventures" adlı seyahatnamesinde İstanbul'a geldikten sonra burada "Büyük Türk'ün Tarifi" başlığıyla, Sultan III. Murad ile ilk karşılaşmasını anlatmış ve Türklerden övgü dolu sözlerle bahsetmiştir:

*"...Büyük Türk bana ne zaman ve nasıl ve kimin gemisiyle imparatorluktan ayrılacağını soran birini gönderdi, bunları söyleyerek bu kişinin ve insanların ne kadar misafirperver olduklarını gördüm. Abartmadan söylüyorum ki hakkında bilgi verdiğim Büyük Türk 45 yaşlarında olmalı, iyi görünümlü ve yakışıklı, tedbirli bir görünüşü olan, bakışları keskin, daha önce hiç görmediğim kadar dikkatli, 600 000 kadar atlı adamı olan biri idi."*<sup>15</sup>

Sultan III. Murad'ın ihtişamını bu sözleri ile dile getiren Pero Tafur, İstanbul'da geçirdiği ikinci gün Cenovalı bir tüccarın kendisini avdan dönen Sultan III. Murad'ın karşılama merasimine götürdüğünü ve bu karşılaşmada gördüklerini anlatır. Seyyah at sırtında avdan dönen birçok adam gördüğünü ve bunların sırtında kartal, atmaca, leopar, av malzemesi olduğundan bahseder. Ayrıca avlanan hayvanlar arasında çok sayıda sülün adı verilen, uzun kuyruklu, eti yenilen bir kuş cinsinin bulunduğunu ve İspanyada bulunan daha birçok kuş çeşidinin de avlanmış hayvanlar arasında yer aldığını belirtir.<sup>16</sup>

Diğer seyyahlar gibi İstanbul'a "Pera" diye hitap eden Pero Tafur o dönem iki yüz bin kadar sakini olan şehrin iyi korunan sur ve hendeklerle kaplı olduğuna dikkat çekmiş, şehirdeki manastır ve kiliselerin muhteşemliğini anlatmıştır. Halkının çoğunluğu Yunan olan şehirdeki binaların tıpkı Cenova'dakiler gibi görkemli ve yüksek olduklarından bahsetmiştir. Tafur seyahatnamesinde İstanbul'da sahil boylarının daha kalabalık nüfuslu olduğunu, halkın sargılı yani kapalı olmadığına değinmiştir.<sup>17</sup>

<sup>14</sup> A.T. Özcan, *a.g.e.* s.266-267.

<sup>15</sup> Pero Tafur, *Travels and Adventures 1435-1439*, Translated and Edited with and introduction by Molcolm Letts, Gorgas Pres, Newyork, 1929, s.126.

<sup>16</sup> P.Tafur, *a.g.e.* s.127.

<sup>17</sup> P.Tafur, *a.g.e.* s.149-150.

Anlattıklarına dayanarak Pero Tafur'un Türkler hakkında iyi bir gözlemci olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Nitekim kendisi de “*Konstantinapol’de iken bir tek günü bile kaçırmadım...*”, diyerek gezip gördüğü her şeyi ayrıntısıyla ve hayranlıkla betimlediğini açıkça belirtmiştir.<sup>18</sup>

İstanbul’un kalabalık ve en fazla nüfuzun deniz kenarında toplandığını belirten seyyah, Türklerin çok iyi kalpli ama üzgün ve fakir insanlar olduklarına dikkat çekmiştir. Herhangi birisi öldüğü zaman eğer gerekmiyorsa cenaze evinin kapısının yıl boyu açılmadığını, düzenli olarak şehirde ağıt gibi inlemelerin olduğunu söylemiştir. O da diğer birçok seyyah gibi sultan hakkında “*Büyük Türk*” diye bahsetmiştir. Büyük Türk’ün Karadeniz kıyısı boyunca Konstantinopolis’in yakınlarına kadar uzun yürüyüşler yaptığından bahsetmiş ve Despot ve Pera’dakilerin Büyük Türk’ün ülkeyi işgal edeceğini bildiklerini ve kendilerini buna hazırladıklarını söylemiştir. Kendisi de bu yürüyüşler sırasında bir gün Büyük Türk’ü görmüş ve Türklerin savaş konusundaki korkusuzluklarından bahsederek onlara hayranlığını şöyle dile getirmiştir:

*“Onu orada gördüğüm için oldukça şanslıydım ve onun savaşa gidişini gözlemlerim, onun askerlerini ve atlarını. Fikrimce eğer Türkler askerleri ile batıya girmeye karar verirlerse onları kimse bundan geri döndüremez çünkü onlar birçok esaslı savaş istiyorlar.”*<sup>19</sup>

Tabi ki her seyyah seyahatnamesinde Türkler hakkında övgü dolu sözler kullanmamıştır. Seyyah Philippe Du Fresne-Caneye 15 Ocak 1573 tarihinde İstanbul’da bulunduğu sırada ilk defa Türk kervansaraylarını burada görmüş ve gördüğü bu yapıları *otel* diye adlandırmıştır. Seyahatnamesinde kervansaraylardan, Osmanlı’da otelcilik yapan kimse olmadığı için varlıklı büyük devlet adamları tarafından insancıl duygularla yaptırılan ve her dinden insanın gelip geceledebileceği kamuya açık yerler olarak bahsetmiştir. Buna mukabil seyyahın iyi niyetle yapıldığını düşündüğü bu yapılar hakkındaki yorumu pek olumlu olmamıştır. Zira ona göre bu yerler büyük birer ahırdan başka bir şey değildir, çünkü insanlar ve atlar buralarda birlikte yatmaktadır. Eleştirilerine “*Ne var ki atlar yerde yiyorlar, çevrede ise biraz daha yüksekte yemek pişirmek için ocakların bulunduğu koridorlar var, herkes efendice kendi eşyalarını yerleştiriyor ve bir yatağı olan burada rahat ediyor; yatağı yoksa döşemenin üstüne*

<sup>18</sup> P.Tafur, *a.g.e*, s.142.

<sup>19</sup> P.Tafur, *a.g.e*, s.147-148.

*uzanıyor, çünkü bu kervansaraylarda herhangi bir konfor aramak yersiz.”* diyerek devam etmiştir.<sup>20</sup>

Türkler ve İstanbul hakkında önemli bilgiler toplayarak paylaşan bir başka gezgin ise Reinhold Lubenau'dur. Seyahatnamesinin büyük kısmı İstanbul hakkında verdiği bilgilerden oluşan Lubenau diğer seyyahlar gibi yer yer Türklere hayranlık duymuş olsa da çoğu zaman bunu dile getirmekten kaçınmıştır. Seyahatnamesinde gördüklerinin yanı sıra etraftan edindiği bilgilere de sık sık yer verdiği görülmektedir. Bunlar arasında dikkat çeken rivayetlerden birisi de Konstantinopolis patriğinin Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Reinhold'a anlattığı bir olaydır. Buna göre Fatih Sultan Mehmet fetihten sonra 3. gün şehirde dolaşırken gördüğü üç başlı bir yılan heykelinden hoşnut olmamış, *“Bu ne biçim bir put?”* diyerek kopuzu ile yılanın birinin alt çenesini koparmıştır. Daha sonra bir büyücü tarafından bu heykelin şehri yılanlarla birlikte başka haşerelerden uzak tutmak için konduğunun söylenmesi üzerine heykelin kalan kısmına dokunmamıştır. Ancak rivayete göre o günden sonra yılanlar şehrin içine dolmuş yine de kimseye bir zarar vermemiştir. Eğer sütun tamamıyla yıkılmış olsaydı yılanların insanlara büyük zarar vereceğine inanılıyormuş. Rivayetin devamında Fatih Sultan Mehmet daha sonra atını Ayasofya Kilisesi'ne doğru sürmüş ve kilisenin önündeki meydana tunçtan yapılmış ve üstü altın kaplama at üstünde bir erkek heykeli görmüş. Erkek vaktiyle elinde bir devlet egemenliğinin simgesi olan bir küre tutmaktaymış ve şehrin işgalinden kısa süre önce iki kez yere düşmüş İmparator Constantinus küreyi tekrar heykelin eline yerleştirmelerini buyurmuşsa da, küre bir türlü yerine yerleşmemiş. Rumların kanısına göre at üstünde ki adam *“İmparator İusiniaus”* imiş. Fatih Sultan Mehmet altınla kaplanmış heykeli görünce, gürzünü savurarak onu kendi elleriyle parçalamış. Fakat bu sefer de Rumlar, bu heykelin şehirde veba salgını olmasını önlediğini bildirmişler. Bunun üzerine sultan bunu duyunca yaptığından çok pişman olmuş ve bir daha hiçbir şeyi tahrip etmeyeceğine söz vermiş hatta bu heykelleri tamir edecek kimseye çok para vermeyi bile vaat etmiş ancak böyle birisi çıkmamış. Daha o yıl şehirde öyle bir veba salgını olmuş ki, içerisinden ölü çıkmayan ev kalmamış. İstanbul hakkındaki rivayet ve gördüklerini bu şekilde anlatmaya devam

---

<sup>20</sup> Philippe du Frense Canaye, *Fresne Canaye Seyahatnamesi 1573*, (çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, Şubat 2009, s.37.

eden Reinhold, Ayasofya Kilisesi'nden mükemmellikte ve güzellikte Roma'daki "Pantheon Kilisesi'ni" de aşar diye bahsetmiştir.<sup>21</sup>

Reinhold İstanbul'da ayrıca Ayasofya'nın yanı sıra zamanında Bizans İmparatorlarının atlarını terbiye ettikleri, halkı eğlendirmek için yarışlar ve daha başka gösteriler düzenledikleri "Hipodromus" adı verilen ve Türklerin de "At Meydanı" adını verdiği bir yerden bahsetmektedir. Türk hükümdarları hakkında ilginç bir bilgi veren seyyah bu konuda ağır bir eleştiride bulunmuş ve sözlerine haremle devam etmiştir:

*"Türk Sultanlarının nikâhlı eşleri yoktur. Sebebi ise Sultan Yıldırım Bayezit'in eşi ile birlikte Timurlenk'e esir düştüğünde, karısına gözleri önünde tecavüz edilmiş olmasından dolayıdır. Bu olaydan sonra Türk Hükümdarları hiçbir cariyeyle nikâh kıymazlar. Ama cariyelerden olan her çocuk aynı muameleyi görmüştür. Demek oluyor ki Türk Hükümdarının tümü gayrimeşrudur ve eşleri de sadece metres durumundadır."*<sup>22</sup>

İstanbul'u dünyanın en güzel yeri olarak gören Gerald de Nerval'da bu yüzyıl içerisinde Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyahlar arasındadır. Mısır'dan İstanbul'a geldiği dönemde bu topraklardan Müslüman Avrupa toprakları olarak bahsetmiş ve kendisini huzurlu hissettiğini, burada vatanını hatırlatan özellikler olduğunu ifade etmiştir. Buna mukabil İstanbul'da gördüklerine şaşırarak ve "İstanbul tuhaf bir şehir! İhtişam ve sefalet, gözyaşı ve sevinç her yer dekinden daha sıkı bir idare ve yine her yerdekinden daha fazla bir hürriyet" diyerek Türklerin Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerle iç içe ve saygı ile yaşadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Türklerde dini inancın çok kuvvetli olduğunu ve bu yüzden İstanbul'un bütün güzel yerlerinin mezarlıklara tahsis edildiğini ifade etmiştir. Beyoğlu'nda ki kahvehanelerini halkın buluşma yeri olarak görmüş, Türk kadınlarını ise zarif ve modaya uygun giyinen şık ve güzel hanımlar diye tasvir etmiştir.<sup>23</sup>

Tuttuğu günlükler ile tarihimize ışık tutan bir başka isim Joseph Piton de Tournefort, ise İstanbul hakkında gördüklerini önce hayranlıkla sonrasında ise hayal kırıklığıyla şöyle anlatmıştır:

<sup>21</sup> Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, (çev. Turkish Noyan), Kitap Yayınevi, C.1, İstanbul, Haziran 2012, s.182-184.

<sup>22</sup> R. Lubenau, .a.g.e, s.207-208.

<sup>23</sup> Hüseyin Tuncer, "Gerard De Nerval'in Muhteşem İstanbul'u", *Türk Yurdu Dergisi*, C.33, Haziran 2013, S.310, s.244-245.

“Boğaz sağdan ve soldan iyi ekilip biçilebilen, üstlerinde bazı zeytin ağaçları, bazı bağlar ve bol miktarda tarıma elverişli toprak bulunan tepelerle çevrili güzel bir ülkedir. Tartışılmaz. Dış mahalleleriyle birlikte İstanbul Avrupa'nın en büyük şehirlerinden birisidir. Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı, sanki dünyanın dört bir yanından gelecek zenginlikleri ona ulaştırmak için açılmış. Bu iki Boğaza İstanbul'un kapıları adı verilir. Ancak dışarıdan göz kamaştıran bu şehirde Galata'da evler alçaktı, çoğu tahta ve kerpiçe yapılmıştı, böylece yangın çıktığında bir günde binlercesi yanıp kül oluyordu. Yangının dışında Türklerin iki baş belası daha var veba ve leventler.<sup>24</sup>

Tournefort seyahatnamesinde yangın dışında İstanbul'u tehdit eden en önemli sorunun Leventler olduğunu dile getirmiştir. Sürekli sorun çıkartan özellikle de yabancıları tehdit eden ve gemilerde görev yapan bu askerleri insanları korkutmak amacıyla üstlerine koşan ayaktakımı olarak nitelendirmiştir. <sup>25</sup>Ayasofya hakkında “Bunların başında ticaret geliyor. Yabancılar İstanbul'da önce Selehâttin camilerini (selehâttin sözcüğü sultanlar demektir. Selehâttin Camisi bir Padişahın yaptırdığı Cami dir.) gezerler İstanbul'da yedi Selattin Camisi var. Ayasofya bunlar arasında en güzelidir, konumu ona büyük üstünlük sağlar.”<sup>26</sup> diye bahsederken İstanbul'da bulunan Konstantinous Sarayından (tefur sarayı) ise harap yapı diye bahsederek sarayı hiç beğenmemiştir.<sup>27</sup>

Seyyahlar arasında dini görevleri için seyahat etmiş isimler de vardır. Bunlardan birisi olan Polonyalı Simeon Anadolu'da gezip gördüğü tüm yerleri ilahi bir tasvirle anlatmıştır. Son derece dindar bir gezgin olan Simeon İstanbul'da Ayasofya'yı gördükten sonra ise şaşkınlığını gizleyememiştir. İstanbul'a geldiğinde bir şehirliden rica ettiğini ve onunla birlikte herkesin gıpta ettiği Ayasofya'ya gittiğini anlatır. Ayasofya hakkında tapınağın büyüklüğüne, yüksekliğine ve güzelliğine hayran olduklarını, bunun için Allaha şükrettiklerini ve daha önce hiçbir yerde böyle bir bina görmediklerini söyler. Bununla birlikte seyahatnamesinde Ayasofya'nın sayısız mucizelerinden birisini de şöyle anlatmıştır:

<sup>24</sup> Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (çev. Ali Berktaş-Teoman Tunçdoğan), Kitap yayınevi, İstanbul, Ocak 2008, s.9-10.

<sup>25</sup> Serpil Gürler, *XVII.- XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Doktora Tezi, Ankara 2010, s.106.

<sup>26</sup> J. Tournefort, *a.g.e.*, s.17-19.

<sup>27</sup> J. Tournefort, *a.g.e.*, s.25-26.

“1609 yılında bazı ustalar Ayasofya’nın damını onarmak için damına çıkmışlardı. Doğal ihtiyacı gelen ustalardan biri aşağı inmeye üşenerek kireç kabına işer ve bunu harca karıştırıp işe koyulur. Ama Ayasofya saygısızlığa tahammül edemeyerek adamı herkesin gözü önünde kapla birlikte adamı yere atar. Adamın vücudu Sihirbaz Simeonun leşi gibi paramparça olur. Bu olayı gözleriyle görenler dehşete kapılmışlardır.”<sup>28</sup>

Seyahatnamesinde Türklerin ne kadar hayırsever insanlar olduklarından bahseden Simeon, İstanbul, Ayasofya ve daha birçok yer hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. “Arslanhane (kilise), At Meydanı, Hümkâr Sarayı, Esir Pazarı, Eski Bedesten” tasvir ettiği yerler arasındadır. Bunlar arasında Simeon’un en çok dikkatini çekenlerden birisi ise Balat’ta bulunan “Konstantin’in Sarayı” olmuştur.<sup>29</sup>

Ünlü Fransız tüccar Jean-Baptiste Tavernier de İstanbul’u ziyaret eden seyyahlar arasındadır. Yazdığı seyahatnamede seyahati sırasında kullandığı kervan yolları ve bu güzergâh üzerinde görüp yaşadıkları hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Tavernier bahar mevsiminde geçtiği İstanbul’da Üsküdar’dan geçerken yolun iki yanında gördüğü güzel mezar taşlarının etkisinde kalmış olsa da seyahatnamesinde İstanbul’dan ve Türklerden pek övgü dolu sözlerle bahsetmemiştir. İstanbul’dan sıradan bir şehir diye bahsetmiş Topkapı Sarayı’nın da çevresindeki sur ve duvarlar nedeniyle Padişah sarayından çok bir hapishaneyi andırdığını söylemiştir.<sup>30</sup>

Tvaernier’in tersine Pera’ya olan hayranlığını sözlerine sığdıramayan bir başka Avrupalı seyyah ise çevresinde güzel kadın düşkünü olarak bilinen çapkın Pietro De La Valle’dir. De La Valle seyahatnamesinde İstanbul’un ö dönem Genova’lıların kolonisi durumunda olduğunu ve burada yaşayan halkın neredeyse tamamının Türkçe konuştuğunu belirtmiştir. Ancak halk arasında Yunan adetlerini (din, dil, kılık-kıyafet) yaşatan ailelerin de var olduğunu eklemiştir. De La Valle’nin İstanbul’da dikkatini çeken önemli hususlardan birisi değişik gruptan insanın bir arada yaşadığı Pera’da önceden Hristiyanlara ait olsa da o dönem camiye dönüştürülmüş çok sayıda kilise olmasıdır. De La Valle açıkça söylemese de bu durumdan rahatsız olduğu ortadır. Gözlemlerine göre nerdeyse bir ucundan bir ucuna görülebilen şehirde sokakların her biri diğerinden biraz daha yüksektir ve burada bulunan evlerin çatıları çok güzel ve

<sup>28</sup> Polonyalı Simeon, *Tarihte Ermeniler (1608-1619)*, (çev: Hrant D. Andreasyan), Everest Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 1999, s.24-25.

<sup>29</sup> P. Simeon, *a.g.e.*, s.31-33.

<sup>30</sup> S. Gürlü, *a.g.e.*, s.106.

geniş hayalci saçaklarla süslenmiştir. Çeşit çeşit renklerle boyanan çatılarda ise Avrupa tarzında balkonlara benzer çamlı taraçalar vardır.<sup>31</sup> De La Valle de sultandan Büyük Türk diye bahsetmiştir. Verdiği bilgilere göre Büyük Türk'ün kaldığı saray şehrin öbür ucunda, Chalcedon harabelerinin karşısında hemen ilerde denizin içinde tüm yazarların Bizantium dediği yerdedir.<sup>32</sup> De La Valle Türklerin dini bayramları ve eğlenceleri hakkında ise şunları söylemiştir:

*“Türklerin küçük ve büyük bayramlarını gördüm. Bunlar onların daha doğudakiler gibi sokaklarda yemek yedikleri, sıra dışı olarak camilerde toplandıkları, birbirlerini kutladıkları dini festivallerdir. Eğlenceleri gece gündüz, şehrin başından sonuna kadar sürer, çeşitli acayip sesler çıkaran çalgılardan hoşlanırlar. Sallanmayan (dans etmeyen) özellikle eğer kadınsa fiziğini ve yeteneğini göstermeyen hiçbir Hıristiyan ya da Türk genci yoktur.”<sup>33</sup>*

### **XVIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Türklere Bakış, İstanbul ve Ayasofya**

Makalenin başında belirttiğimiz gibi özellikle XVII. yüzyıldan itibaren batılı devletlerin doğu algısı değişmeye başlamış ve bu dönemden itibaren Osmanlı topraklarına gelen seyyahlar karşısında Avrupa'daki gelişmeler karşısında düşüşe geçmiş bir Osmanlı bulmuştur. 1789 Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da milliyetçi fikirlerin ortaya çıkmasından sonra yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler *Doğu* ve *Batı* kavramlarının daha da keskin bir çizgiyle ayrılmasına neden olmuştur. XIX. yüzyılda doruk noktasına ulaşan sömürgecilik ve emperyalizm, seyahatnamelerin yapısını da değiştirmekle kalmamış Batının Türklere bakış açısını da birçok anlamada değiştirmiştir.<sup>34</sup>

1800'lü yılların başlarında İstanbul'a Gelen Fransız seyyah ve diplomat Édouard Antoine De Thouvenel'in seyahatnamesinde bu örneklerle rastlamak mümkündür. Tuna Nehri üzerinden Varna'ya oradan da İstanbul'a gelen seyyah eserinde Osmanlı İmparatorluğu ve Türkler hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. İstanbul'da gördüğü yerler arasında ilk olarak Fransız elçiliğinin bulunduğu Tarabya ile mezar şehri olarak tabir ettiği Üsküdar hakkında bilgi vermiştir. Hatırlanacağı üzere diğer seyyahlar arasında da Üsküdar'da bulunan mezarlıklardan bahsedenler olmuştu. Thounvel'in de

<sup>31</sup> Pietro Dela Vale, *The Pilgrim, The Travels of the Pietro Delle Vale*, Translated, Abridged and Introduced By George Bull, 1929, s.6-11.

<sup>32</sup> P. Della Vale, *a.g.e.*, s.12-15.

<sup>33</sup> P. Della Vale, *a.g.e.*, s.23.

<sup>34</sup> Ö.Yılmaz, *a.g.m.*, s.590.

Üsküdar'da çok sayıda mezarın olması dikkatini çekmiş bu yüzden burayı “*Mezar tarlaları*” diye tabir etmişti. Bu görüntü karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen seyyah Üsküdar'daki mezarlıkların Avrupa'daki gibi insanı ürkütmediğini vurgulamış tam tersine insanı huzura kavuşturan bir görünüme sahip sessiz ve dingin bir yer olduğundan bahsetmiştir. Thouvenel Eyüp Cami ile Ayasofya Kilisesi arasında büyük bir alana sahip bu şehirde gördüğü Türkleri tembel insanlar olarak değerlendirmiştir. Zira ona göre bu durum Doğu'ya has bir özelliktir. Thouvenel gezisinde sadece Türkleri eleştirmemiş aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu icraatları hakkında da yorumda bulunmuştur. Her ne kadar kendisinden önce İstanbul'a gelmiş olan Chateaubriand ve Lamartine gibi ünlü seyyahların seyahatnameleri Fransız kamuoyunda İstanbul'un daha iyi tanınmasını sağlamış olsa da Thouvenel İstanbul'da Tanzimat Fermanı sonrasında uygulanmaya çalışılan reformların, şehirde komik bir şekilde kendisini gösterdiğini düşünmektedir. Bunuda açıkça seyahatnamesinde yazmıştır. Thouvenel ve yanındaki heyet Ayasofya Camii'ne yöneldikleri sırada, Thouvenel, At Meydanı'ndan geçerken II. Mahmut'un yeniçerileri katletmesini hatırlamış, Sultanın bu şekilde davranarak en iyi ordusunu kaybettiğini ve askersiz kaldığını düşünmüştür. Ona göre Bizans İmparatorluğu döneminde hipodrom at yarışlarına sahne olurken, Türkler döneminde ise kanlı olaylara sahne olmuştur. Bu düşüncelerini not alırken meydanda Bizans İmparatorluğu'ndan kalma dikili taş ve yılanlı sütunu da bahsetmeden geçmemiştir. İstanbul mimarisinden hayranlıkla bahsederken Ayasofya Camii hakkında yorum yapmadan geçmemiştir. Her ne kadar Ayasofya'yı inşa edenlerin Konstantinliler olsa da camiinin Türkler sayesinde günümüze kadar gelebildiğini de sözlerine eklemiştir. Ayasofya'nın büyük ve ihtişamlı kubbesini Saint-Pierre Katedrali'nin kubbesiyle karşılaştırmış ve duvarlardaki resimleri Kuran ayetleri ile kapanan camiinin geçmişe ait herhangi bir fikir vermediğini düşünmüştür. İbadet esnasında camiye girdiği için burada pek çok Türk'ü namaz kılarken görmüş, kuytu köşelerinde ise evsiz barksız sefil insanların barındığını anlatmıştır. Thouvenel'in bir akrabası Marie de Melfort Ayasofya'yı hayranlıkla anlattıktan sonra kilisenin bir gün elbet tekrar Hıristiyanların olacağına inandığını söylemiştir:

*“Hıristiyanlığı kabul eden binlerce kişinin Muhammed'e aforoz haykırışlarıyla inleyen bu mabed uzun zaman saygısızca kullanılmış. Türkler*



*Ayasofya'nın günün birinde tekrar Hıristiyanların malı olacağı inancını taşıyorlar*"<sup>35</sup>

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomatik ilişkilerde ismi geçen seyyahlar olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar arasında Macar asıllı Arminius Vámbéry Osmanlı topraklarına seyahat eden gezginler arasında Osmanlı paşalarıyla sıkı ilişkiler kurmuş önemli bir isimdir. 1857 yılında İstanbul'a gelerek<sup>36</sup> burada altı yıl geçirmiş bu sürede Mithat Paşa gibi birçok isme ders vermiştir. Vámbéry önce Osmanlı Paşalarının konaklarına misafir olarak yerleşmiş daha sonra da kendisini kabul ettirecek seviyede Türkçe öğrenerek özel ders vermeye başlamıştır.<sup>37</sup>

Zamanla tam bir Osmanlı kimliği kazanan Vámbéry'in batı dillerine olan hâkimiyeti ve filoloji üzerine çalışmaları Sultan Abdülmecid'in de dikkatini çekmiş ve Sultan, Vámbéry'yi iltifat-ı hümâyunu ile ödüllendirmiştir. Ancak Vámbéry doğuya doğru yolculuğuna devam etmeye karar vermiştir. Zira bu seyahat planının arkasında İngiltere vardır ve doğuya seyahat eden birçok gezgin gibi Vámbéry'in de asıl amacı da bilgi toplamaktır. 1865 yılının Haziran ayında tekrar Londra'ya giden Vámbéry Avrupa'nın önemli gazete ve dergilerinde yazdığı makalelerde Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik yayılmacı politikasına karşı çıkarak Türkleri savunmuştur. Bu politik hamlesi ile Sultan II. Abdülhamid'in dikkatini çeken gezgin, 1880 yılında onun daveti üzerine tekrar İstanbul'a gelmiştir. Sultan II. Abdülhamid Vámbéry'yi ikinci kez İstanbul'a davet ederek kendi adına İngilizlerle irtibata geçmesini istemiştir. Vámbéry 1890 Haziran'ında Sultan II. Abdülhamid tarafından tekrar görevlendirilerek Filistin bölgesine gönderilmiş burada Yahudilerin toplanarak kendi devletlerini kurmaları konusunda onları ikna etmeye çalışmıştır.<sup>38</sup> Seyyah Vámbéry seyahatnamesinde Sultan II. Abdülhamid, İngiltere ve Rothschild Ailesi arasında yapılan birçok yazışmaya yer vermiş ve Filistin topraklarının 1918 Sykes Picot Antlaşmasına göre nasıl paylaşıldığını da ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Seyahatnamede Osmanlı toprakları arasında bulunan Filistin'in İngiltere tarafından Araplara ve Yahudilere nasıl vaat edildiği ve aslında

<sup>35</sup> Fatma Uygur, *XIX. Yüzyıl Fransız Seyyah Ve Diplomatı Edouard Antoine Thouvenel'e Göre Osmanlı Devleti*, Doktora Tezi, Ankara 2015, s.125-134.

<sup>36</sup> Mim Kemal Öke, *Vámbéry Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Hikâyesi*, Bilge Yayınları. İstanbul 1985, s. 13-14.

<sup>37</sup> Cemal Kutay, *Sahte Derviş*, Aksoy Yayınları, İstanbul 1998, s. 9.

<sup>38</sup> Gülşay Karadağ, *Avrupalı Gezginlerin Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Batı Türkistan Hanlıkları*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006, s.44; Daha geniş bilgi için bkz: Theodor Herzl, *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamid*, Neşre haz. Ergun Göze, Boğaziçi Yayınları. 1995, İstanbul.

İngilterenin Filistin'i kimseye vermek istemediği açıkça görülmektedir. İngiltere ve Fransa arasında yapılan anlaşma ve Filistin planları hakkında Seyyah Vámbéry'in eseri XIX. Yüzyıl seyahatnameleri arasında Osmanlı ve Avrupa hakkında önemli bilgiler aktaran nadir eserlerden birisidir.<sup>39</sup> Vámbéry örneğinde görüldüğü üzere seyyahlar bir ülke için pek çok anlama gelebilmektedir. Bununla birlikte bu dönem seyahatnamelerinde seyahatleri süresince sadece gördüklerini aktaranlarda olmuştur. Nitekim Ayasofya Kilisesi seyahatnamelerde yer alan ortak tasvirler arasındadır. İstanbul'u ziyaret eden batılı seyyahların tamamının ortak kanaati kilisenin ihtişamıdır. Aslında daha önce de belirttiğimiz gibi birazda bu kilisenin camiye çevrilmiş olmasını sindiremedikleri için taşıdıkları haçlı ruhunun da etkisiyle seyahatnamelerinde bunu ön plana çıkarmışlardır. Çoğu zaman Türkleri bu yüzden eleştirmişlerdir.

Bazı seyahatnamelerde aktarıldığına göre XIX. yüzyılda Ayasofya'ya girmek için bazı kuralları yerine getirmek gerekmektedir. Her şeyden önce Ayasofya'ya girmek için, Sultan'dan bir ferman alınması gereklidir. Zira buda öyle kolay değildir. Michaud ve Poujoulat, isimli iki gezgin ferman alamadıkları için, Ayasofya'ya girememiş bu yüzden Osmanlı'da Müslümanların yabancılara karşı gösterdiği hoşgörünün camiler konusunda çok da fazla geçerli olmadığını belirten bir dizi gezi yazısı kaleme almışlardır. İkisi de özellikle Ramazan ayında, Gayrimüslimlerin camilere girmesinin tehlikeli olduğuna dikkat çekmiş, başka bir seyyah Gautier ise bu konuda şöyle bir uyarıda bulunmuştur: *“Elinizde Padişah fermanı ya da yanınızda sizi koruyacak kavalılar da olsa, Ramazanda camilere girmek bir gâvur için tehlikelidir; orucun verdiği coşkunluk boş beyinleri alevlendirir; imamların vaazları dini bütün kişilerin yobazlığını artırır; gelişen uygarlığın sağladığı genel hoşgörü, bu sıralarda kolayca unutulabilir.”* Mme de Gasparin isminde başka bir seyyaha göre ise Gayrimüslimler sadece Ramazan ayında değil, her zaman Türklerin hoşgörüsüzlüğü nedeniyle Ayasofya'ya ana kapıdan girememiştir. Bu yüzden dar bir geçitten geçmek zorunda kalmışlardır. Seyyah Pouqueville ise seyahatnamesinde imama rüşvet vermek şartıyla hiçbir zorluk yaşamadan Ayasofya'ya girdiğini anlatmıştır. Görüldüğü üzere Ayasofya'yı gezen seyyahlar burada gördüklerini farklı şekillerde anlatmıştır. Hepsi genel olarak, Ayasofya'nın dış görünüşüne ilişkin, birbirine uymayan bir takım

---

<sup>39</sup> M.K. Öke, *a.g.e.*, s.161.

betimlemeler yapmış olsa da Türkler tarafından yapılan değişiklik ve tahribata rağmen kilisenin görkemini hala koruduğu konusunda hemfikirdir.<sup>40</sup>

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen Frederick Walpole eserinde İstanbul'un en ince ayrıntılarına kadar tasvir ederken denizden bakıldığında çok güzel görünen Ayasofya'nın Türkler camiye çevirdikten sonra ihtişamını kaybettiğinden belirtmiştir. O dönem sarmaşıklar ve kesilmiş ağaç gövdeleri ile kaplı kilisenin, iç duvarlarında ki bazı resimlerin ilk yapıldıkları gün kadar canlı renklere sahip olduğunu ancak üzerlerinin bir tabaka ile kaplanmış olduğunu anlatmıştır. Bakımsızlıktan minberi örümcek ağı içinde olan caminin köşe kısımlarının Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini temsil eden resimlerle kaplı olduğunu belirten Walpole Ayasofya'nın bazı yerlerinde gördüğü farklı mimari tarz ve üslup yüzünden bu kilisenin mimari yapısının oluşmasında Bizans mimarisinin yanı sıra onlarla komşu olan başka devletlerin etkileri olduğunu sözlerine eklemiştir.<sup>41</sup> Walpole dışında seyahatnamesinde İstanbul ve Ayasofya ile birlikte XIX. yüzyıl Osmanlı'da yaşayan genel durum hakkında önemli bilgiler veren bir başka seyyahta Henry Fanshawe, Tozer,dir. Tozer seyahatnamesinde özellikle 1873-1875 yılları arasında Osmanlı topraklarında yaşanan kıtlık olayı ve halkın durumu hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. İstanbul'da İngilizce ve Fransızca olarak yayın yapan "*The Levant Herald*" gazetesinin sahibi Edgar Whitaker, 24 Ocak 1875 yılında yaptığı bir konuşmada Tozer'in seyahatnamesinde yazdıklarını doğrulayarak o dönem Anadolu'da neredeyse 20 aydır devam eden kıtlıktan bahsetmiş ve İstanbul Hükümetini bu olaya karşı sorumsuzlukla suçlamıştır. Bölgenin nüfusunun ortaya çıkan hastalıklar ve göçler neticesinde azaldığını yaşanan felaketin İstanbul'daki yönetim tarafından fark edilmesinden sonra, özellikle İngiltere ve Amerika'dan gelen misyonerlerin zor durumda olan insanlara yardım eli uzattığını belirtmiştir. En sonunda Türk yönetimi de elinden gelen bütün imkânlarını kıtlıktan mustarip olan insanlar için seferber etmeye çalışmıştır.<sup>42</sup> Tozer bu dönem Osmanlı halkın sorunlarını görmezden gelmekle suçlamakla kalmamış ayrıca Sultan II. Mahmut tarafından yapılan reformların eksikliğinden duyduğu rahatsızlığını dile getirmiştir. Bunlardan birisi de merkezileşme politikasıdır. O dönem İngiltere'nin İstanbul konsolosluğunu yapan Layard'da

<sup>40</sup> S. Gürler, *a.g.e.*, s.258-260.

<sup>41</sup> Ayşegül Kuş, *Batılı Seyyah ve Araştırmacılara Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Karadeniz Bölgesi*, Kültür Yayınları, Samsun 2016 s.20-23.

<sup>42</sup> Ayşegül Kuş, Tozer'in Turkish Armenia And Eastern Asia Minor Adlı Yapıtında Yozgat Ve Çevresinde Yaşanan Kıtlığın (1873-1875) Doğal ve Sosyoekonomik Nedenleri, *Otam*, 44 /Güz 2018, ss.111-115.

seyyah Tozer gibi düşünmektedir. 1849 yılında Trabzon'dan Erzurum'a doğru seyahat eden, Layard yerel yöneticiler tarafından yapılan köprülerin bakımsızlığı yüzünden ticaretin durma noktasına gelmesinden şikâyet etmiş ve bunun sebebini de tıpkı Tozer gibi merkezileşme politikasına bağlayarak yerel yöneticilerin suiistimali olarak değerlendirmiştir. İkisine göre merkezileştirme yönünde reformlar uygulamaya konulduğunda bölge halkının çıkarları gözetilmemiştir. Yine Anadolu'da yaşanan kıtlıkta da saray halka karşı ilgisiz kalmış ve yabancı ülkelerle yapılan bazı ticaret antlaşmaları ve ülkeye ucuz ama kalitesiz mallar girmeye başlaması bu kıtlığın çıkmasında önemli rol oynamıştır.<sup>43</sup> 1877-78 Osmanlı Rus savaşından hemen sonra 1879 yılında İstanbul'a gelen<sup>44</sup> Tozer seyahatnamesinde sadece halkın genel durumu hakkında bilgi vermemiştir. İstanbul ve o dönem sadece camii olarak hizmet veren Ayasofya hakkında bazı bilgiler paylaşmıştır. Ayasofya'nın ilk başlarda askeri amaçlar için kullanıldığını, bu nedenle caminin levazımla dolu olduğunu binanın açık alanında ise askerlerin kaldığı bir kışla inşa edilmiş olduğunu anlatır. Tozer'e göre 1877-78 Osmanlı- Rus savaşı yüzünden Ayasofya yakınlarında bulunan Kabak Meydanında hastane inşa edilmiş, Ayasofya da benzer şekilde askeri amaçlar için kullanılmıştır. Tozer, Ayasofya'nın içini görmek istemiş lakin kendisine refakat eden yüzbaşı caminin içine girmek için özel bir izin gerektiğini söylemiştir. Oda penceresinden gördüğü kadarıyla tasvir etmeye çalışmıştır. Caminin o dönem Orta Hisar Camisi ile benzerlik gösterdiğini içinden bir merdivenle zirveye çıkılan ve kentin körfezini ve dağların muhteşem manzarasını gören büyük ve uzun bir çan kulesi bulunduğunu, içindeki duvarların dini temaların tasvir edildiği ve renkleri hala canlılığını koruyan fresklerle kaplı olduğunu anlatmıştır. Tozer'den çok daha önce Ayasofya'yı ziyaret eden bir diğer seyyah Mounsey de aynı şekilde caminin iç kısmındaki duvarlarda bulunan fresklerin ve haçın tahrip edildiğini belirtmiştir. İncil'deki azizlerin geçmişini temsil eden nakışlarla kaplı duvarın da bir tabaka ile kapatıldığını belirten Mounsey, İstanbul'da bulunduğu esnada Ayasofya'nın camiye dönüştürülmek için çalışma yapıldığı söylemiş, uzun beyaz sakalları olan ve her yönüyle bir Türk'ü andıran uzun boylu bir paşanın çalışmaları yakından takip ettiğini ve yapıyı camiye dönüştürme çalışmalarıyla oldukça yakından ilgilendiğini belirtmiştir.<sup>45</sup>

<sup>43</sup> Austen Henry Layard, *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon, Harpers and Brothers*, London 1853, s.5-6.

<sup>44</sup> A. Kuş, a.g.m, s.42.

<sup>45</sup> A. Kuş, a.g.e, s.37: Augustus H. Mounsey, *Journey Through the Caucasus and the Interior of Persia*, London 1872, s. 9-11.

## Sonuç

Genel olarak bakıldığında Seyyahların Osmanlı İmparatorluğu'na geliş amaçlarının farklı oldukları görülmektedir. Seyahatnamelere bakıldığında gezginlerin genellikle üçüncü şahıslardan edindikleri bilgilere de uzun uzun yer verdikleri görülürken tüm seyahatnamelerde saray, cami, mezarlık, az da olsa okul, hastane vs. gibi yerlerin de tasvirlerine sıkça rastlamıştır. Aynı şekilde Türklerin fiziksel özellikleri, yaşam şekilleri, ibadetleri, Sultanların haremi, Türk kadını gibi konulara da eserlerinde ayrıntılı olarak yer vermişlerdir. Ancak, Türklerle bu kadar ilgilenen Avrupalı gezginlerin Osmanlı Topraklarında yaşayan Gayrimüslim halkla pek fazla ilgilenmediği dikkat çekmiştir. Gayrimüslimlerin ibadethaneleri, ibadet ve yaşam şekilleri bazı gezginler tarafından yalnızca yüzeysel olarak tasvir edilmiş olsa da kendilerinden farklı bir dine sahip olan Türkleri fazlasıyla incelemişlerdir. Yazdıkları eserlerde Türklerin Bizans topraklarını işgal edip yerleşmesini içlerine sindiremedikleri de açıkça görülmektedir. Buna mukabil Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya ve toprak kaybetmeye başlamasıyla seyahatnamelerde “Yenilmez Türk” ve “Türk” gibi güçlü sözler kaybolmaya başlamış artık bu dönem seyahatnamelerde sıkça cahil, barbar, tembel, hayalperest, rüşvetçi ve kadercı Türk tabirler karşımıza çıkmaya başlamıştır. Dahası Alman gezgin Hans Dernschwam gibi daha da ileri giderek Türklerin dini olguları ile dalga geçenler bile olmuştur. Osmanlı haremi, doğu lüksünün hâkim olduğu, kapalı, sır dolu, gizemli bir yer olarak betimlenmiş ve batılıların toplumsal bilincinde bu şekilde yerini almıştır. Özetle şunu söyleyebiliriz ki Osmanlı topraklarına gelmiş olan tüm seyyahlar gezilerine bir önyargı ile başlamıştır. Bazıları bu önyargıdan seyahatinde gördüklerinden sonra vazgeçerek seyahatnamelerine gerçekleri yazarken birçoğu ise önyargılarını sözcüklere yansıtmaya devam etmiştir.

Tarihin her döneminde gelmiş geçmiş birçok medeniyet açısından önemli bir yere sahip olan İstanbul da batılı seyyahların gezi notlarında bu övgü ve eleştirilerden fazlasıyla nasibini almıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere seyahatlerine değişik sebeplerle çıkmış olan gezginlerin büyük çoğunluğu Osmanlı topraklarına adım attıktan sonra, birçoğu şehrin güzelliğinden kendisini alamamıştır. Nitekim aralarında bazıları ise Asya ile Avrupa arasında bir köprü konumunda olan bu şehrin ihtişamını görmezden gelmeye devam etmiştir. Yine de bu eleştirilerinin Türklerle karşı besledikleri önyargıdan, Haçlı Ruhundan dolayı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sonuç olarak her ne

sebeple olursa olsun seyyahların hemen hepsinin ortak fikri İstanbul'un ve Ayasofya Kilisesi'nin ihtişamı ve güzelliği olmuştur.

### Kaynaklar

- BUSBECQ, O. G., *Türk Mektupları*, (çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap Yayınevi, Kasım 2005.
- CANAYE, P. F., *Fresne Canaye Seyahatnamesi 1573*, (çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, Şubat 2009.
- CHATEAUBRIAND, F.R., *Paris İstanbul Kudüs Bir Seyyahın Günlüğü*, (çev. Ercan Bakış), İlbiz Yayınevi, İstanbul 2004.
- CRAİLHEMLİ, A. W., *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-18*, (çev. Turkish Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul, Aralık 2011.
- ÇETİN, Z., *Avrupalı Gezginler Gözüyle 19. Yüzyılda Batı Anadolu*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2013.
- DELLA VALE, P., *The Pilgrim, The Travels of the Pietro Delle Vale* Translated, Abridged and Introduced By George Bull, 1929.
- DERSCWAM, H., *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- GERALD, M., *Doğuya Yolculuğun Yükselişi*, (çev. Dilek Şendil), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.
- GERLAC, S., *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, (çev. Turkish Noyan), Kitap Yayınevi, Ocak 2007.
- GYLLIUS P., *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, (çev. Erendiz Özbağoğlu), Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.
- GÜRLER, S., *XVII.- XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Doktora Tezi, Ankara 2010.
- HERZL, T., *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamid*, (Neşre haz. Ergun Göze), Boğaziçi Yayınları, İstanbul. 1995.
- İLDEM, A. E., "Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.33, S.1-2, Ankara,1942, ss.231-241.

- KARADAĞ, G., *Avrupalı Gezginlerin Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Batı Türkistan Hanlıkları*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006.
- KUŞ, A., Tozer'in Turkish Armenia And Eastern Asia Minor Adlı Yapıtında Yozgat ve Çevresinde Yaşanan Kıtılığın (1873-1875) Doğal Ve Sosyoekonomik Nedenleri, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (Otam)*, 44 /Güz, Ankara 2018, ss.107-132.
- KUŞ, A., *Batılı Seyyah ve Araştırmacılara Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Karadeniz Bölgesi*, Kültür Yayınları, Samsun 2016.
- KUTAY, C., *Sahte Derviş*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- LAYARD, A. H., *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon, Harpers and Brothers*, London 1853.
- MOUNSEY, A. H., *Journey Through the Caucasus and the Interior of Persia*, London 1872.
- ÖKE M. K., *Vámbéry Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Hikâyesi*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 1985.
- ÖZCAN A. T., "Trifon Karabey Seyahat Raporuna Göre 16. Yüzyılda Kudüs", *Belleten*, C.28, S.270, Ankara 2010, ss.369-388.
- POLONYALI, S., *Tarihte Ermeniler (1608-1619)*, (çev: Hrant D. Andreasyan), Everest Yayınevi, 2. Baskı. Mayıs 1999.
- REINHOLD, L., *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, (Çev. Turkish Noyan), C.I-II, Kitap Yayınevi, İstanbul, Haziran 2012.
- RİCCİ, G., *Türk Saplantısı, Yeniçağ Avrupasında Korku, Nefret ve Sevgi*, (çev. Kemal Atakoy), Kitap Yayınevi, İstanbul, Şubat 2005.
- SCHEFER, C., *Bertrandon De La Braquire'nin Deniz Aşırı Seyahati*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- TAFUR, P., *Travels and Adventures 1435-1439*, Translated and Edited with and introduction by Molcolm Letts, Gorgas Pres, Newyork 1929.
- TAVERNIER, J.B., *Tavernier Seyahatnamesi*, (Editör Stefanos Yerasimos), (Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- TOURNEFORT, J.D., *Tournefort Seyahatnamesi*, (çev. Ali Berktaş-Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, Ocak 2008.



UYGUR F., *XIX. Yüzyıl Fransız Seyyah Ve Diplomatı Edouard Antoine Thouvenel'e Göre Osmanlı Devleti*, Doktora Tezi, Ankara 2015.

YILMAZ, Ö., Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27/ 2, İzmir, 2013, ss.587-614.